

דן ענבר (עורך). לקראת מהפכה חינוכית? בעקבות כנס ון ליר לחינוך על יישום דו"ח דברת. מכון ון ליר בירושלים / הוצאת הקיבוץ המאוחד. 2006.
454 עמודים

דפנה גולן*

מרבית המאמרים בספר לקראת מהפכה חינוכית? הוכנו לקראת כנס ון ליר לחינוך שהתקיים בדצמבר 2004. הכנס נועד, על פי דברי העורך דן ענבר, לבחון "את ההקשרים החברתיים, הפוליטיים, הכלכליים והפדגוגיים העשויים להשפיע על תהליכי יישום הדו"ח ותוצאותיו, ולפתוח בדושיה ציבורי על תפיסת העולם המושקעת בו".

אלא שבחודשים שחלפו בין קיום הכנס לפרסום הספר התחלף השלטון בישראל, ואין זה ברור מה יהיה עתידו של דו"ח דברת ואילו מהמלצותיו ייושמו. משום כך, אף שחלק מן המאמרים המופיעים בספר חשובים, בהירים ובעלי עניין, הרי הספר, המאורגן סביב הצעת ה"מהפכה החינוכית" שהציעה ממשלת הליכוד, נותר בעייתי לאחר חילופי השלטון. אמנם שרת החינוך לשעבר לימור לבנת נעלמה מהזירה החינוכית יחד עם הנחישות שבה הציגה את המלצות ועדת דברת, אבל עדיין ראוי לקיים דיון ציבורי ואקדמי בדרכים לשינוי פניה של מערכת החינוך בישראל. הספר, המציג גישות שונות לנושאים מרכזיים בחינוך, כמו הכנס שנערך במכון ון ליר, חשוב כחלק מדיון ציבורי ואקדמי בנושא החינוך, אלא שבדיון כזה צריכים להישמע קולות הנעדרים מספר זה, ובראש ובראשונה קולות המורות והתלמידות. הכותבים מסכימים ברובם שתמיכת המורים הכרחית ליישום המלצות דו"ח דברת. חיים אדלר, במאמר חשוב המעמיד בסימן שאלה את תרומתו של דו"ח דברת לצמצום פערים, כותב:

ספק רב אם אפשר לעסוק בהגדרה חדשה של תפקיד המורה ושל מעמדו וביצירת מסגרת חדשה לבעלות על בתי הספר – דהיינו, הסדר חדש לגבי האחריות למימון שכרם של המורים והפנסיה שלהם – בלי שהמורים עצמם יהיו שותפים לדיון ולהמלצות היישום שבעקבותיו (עמ' 62).

אורית איכילוב מסכמת את מאמרה המבריק "הסוס הטרויאני של הגלובליזציה" במילים קשות המדגישות את התעלמות ועדת דברת מהמורות:

המסקנה היא שהמלצות הוועדה, אם ייושמו, יביאו לקריסה מוחלטת של החינוך הממלכתי בישראל, יתנו הכשר לקיום חינוך פרטי במימון ציבורי, יעמיקו את אי השוויון בנגישותם של תלמידים לחינוך איכותי, יביאו לנשירה של מורים איכותיים ויניאו מועמדים ראויים מלבחור בהוראה כמקצוע (עמ' 103).

* הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים

הביקורת הקשה הזאת על התעלמות ועדת דברת מהמורות ומהמורים נכתבת באופן אירוני בספר זה, שגם בו קולן של המורות אינו נשמע. על החיסרון הזה מעיד העורך בשתי שורות בהקדמה: "אין ספק שראוי שיתפרסם ספר נוסף, שבו יבואו לידי ביטוי המורים והמנהלים – עובדי ההוראה – העומדים במרכז ההווייה החינוכית". לא ברור מדוע ראה העורך לנכון לזמן 32 כותבים ובהם חמישה מבכירי משרד החינוך בעבר ובהווה, האחראים כל אחד בתורו למצבה העגום של מערכת החינוך, ולא לזמן לכנס כדוברות, או לספר ככותבות, מורות, מנהלות ותלמידות. ההתעלמות מהמורות מקוממת במיוחד נוכח העובדה שעל עטיפת הספר נכתב שהוא "מעורר מחדש שיח ציבורי ומקצועי, המחייב שיתוף פעולה בין העושים בכל החזיתות לטובת מערכת החינוך בישראל". כשם שוועדת דברת עסקה רבות במעמד המורה מבלי להידבר עם המורים, כך גם הספר מקדיש פרקים רבים לדיון בנושאי הכשרת מורים, הסכמים עם מורים, וחשיבותם של מורים לתהליך החינוכי – שעה שהמורים עצמם נעדרים מן הדיון. מאמרה המעניין של תמר אריאב בוחן את השפעת מדיניות הממשלה לצמצום ההוצאה הציבורית על הכשרת מורים ואת הניסיונות להחליש את ארגוני המורים. אריאב מבהירה שבמליאת ועדת דברת לא היו "מורה, גננת או תלמיד" וגם לא "איש אקדמיה אחד המומחה להכשרת מורים או נציג ממגזר המכללות האקדמיות לחינוך" (עמוד 158). היא מטילה ספק בתרומת יישום הדו"ח להעלאת הסטטוס של מקצוע ההוראה.

גם במאמרם של תמר בליץ וברוס אופנהיימר "תגובות מנהלים על דו"ח דברת" מובלעת ההתעלמות מהמורות. הכותבים מציגים את התקוות והחששות של מנהלי בתי ספר מדו"ח דברת; המנהלים נפגשו בשתי קבוצות מיקוד שבהן הוזמנו להגיב לסימולציות שונות שהציגו המנחים: "במהלך הסימולציה הציג אחד המשתתפים לייצג את ארגון המורים כקול שהיה חסר בהרכב שהוצע מראש, והמנחים נענו להצעה זאת" (עמ' 312). המאמר אינו מפרט מדוע הקול הזה נעדר ממפגשי המנהלים, וכן אין זה ברור כמה מנהלים נפגשו, מתי, היכן, מדוע, ומי יזם את הפעולה.

הדרתן של המורות מוועדת דברת ומאסופת מאמרים זו היא חלק מהדרה רחבה יותר של נשים מן הדיון הציבורי. אף על פי שהנשים מהוות את הרוב הגדול במערכת החינוך, רק רבע מבין 32 הכותבים בספר הן נשים. לפיכך לא מפתיע לגלות כי רק שניים מבין הכותבים הם פלסטינים אזרחי ישראל, וכי מאמריהם עוסקים בתתי-ייצוג של האזרחים הערבים בשיח החינוכי. חאלד אבו-עסבה מבקר את ועדת דברת על דחיקתם של נציגים ערבים מהרכב הגופים המשפיעים:

ההימנעות המוחלטת כמעט משיתופה של נציגות ערבית בוועדות השונות [...] רק נציג אחד שותף בוועדה הראשית ורק נציגים ערבים בודדים, פקידי משרד החינוך, לקחו חלק בוועדות המשנה: נציגות ערבית מצומצמת ביותר השתתפה בוועדות המקצועיות, מחנכים ערבים מעטים בלבד הופיעו כעדים לפני הוועדות השונות בשלב גיבוש של הדו"ח (עמ' 248).

זאת למרות שגם מחברי דו"ח דברת מסכימים עם טענתו של אבו-עסבה כי "החינוך הערבי מתנהל בתנאים של אי-שוויון מצד אחד ואי-מעורבות של הציבור הערבי כמעט בכל המתרחש במערכת החינוכית ברמה של קביעת מדיניות בצד האחר" (עמ' 249).

מאמרו של מוחמד אמארה מדגיש את ההתייחסות החיובית של דו"ח דברת לזהות הערבית, ועם זאת הוא מבהיר שהדו"ח איננו מבוסס על דיאלוג אמיתי:

[...] תהליך ארוך של הידברות בין הקבוצות השונות, בלי להעמיד לו תנאים מוקדמים או תוצאה ידועה מראש. לדוגמה, קביעה מלכתחילה, כמו שנעשה בוועדת דברת, כי מדינת ישראל היא מדינתו של העם היהודי ומדינה יהודית ודמוקרטית, והנחיית הקבוצות שונות בנוסח של "כאן מתחילים את התהליך" (עמוד 199).

מאמרו של אמארה מופיע בפרק ששמו "הליכה כמוקד הממלכתיות" והוא מערער על הנחות היסוד שמניח יו"ר המזכירות הפדגוגית יעקב כץ, המציג את תוכנית הליכה כמבוססת על ערכים חברתיים "שגלביהם הושגה תמימות דעים (קונצנזוס) בחברה" (עמ' 189). יפה עשה העורך שבנוסף לטקסט של כץ, שראוי להילמד כטקסט של הכחשה, הוא נתן ייצוג לשלושה קולות שונים המייצגים קבוצות שנעדרו מתהליך גיבושה של הליכה ומערערים על עובדת היותה מושתתת על ערכים שהכול מסכימים עמם.

מאמרו החשוב והמרתק של יוסי יונה עוסק במגבלותיה של תוכנית הליכה מנקודת מבט דמוקרטית. הוא משרטט ארבעה מודלים אידיאליים כדי להראות "כיצד הרעיון של הליכה מגויס כדי לחסום את אפשרות התבססותה של הרב־תרבותיות כעיקרון מוסרי ופוליטי שמן הראוי שינחה את הגדרת זהותה של המדינה ואת פעולתה של מוסדותיה הציבוריים (עמ' 205). בסכמו את האפשרות של יצירת ליבה חינוכית משותפת הוא מציע "שהליכה המשותפת תמשך לסייע בשכפול אותה מציאות חברתית שעליה מבקשות קבוצות לא שליטות בחברה בישראל לערער" (עמ' 213).

גם הפרק העוסק בגבולות החינוך הייחודי דן בשאלת ההתמודדות עם השונות בחברה הישראלית, והכותבים מערערים על כך שקיימת הסכמה על כיבוד השונות ומציאת המשותף במערכת החינוך. בניגוד לעמדה הרשמית שמציג דו"ח דברת, כל הכותבים מערערים על כך שדיון ציבורי אכן התקיים וכי יש הסכמה על גבולות החינוך הייחודי. בכנס ון ליר הנחיתי את הדיון בנושא זה ושאלתי מה דו"ח דברת מציע ליסמין – היא בת עשר, ולומדת בבית הספר ברהט או ברמת השרון, או בבאר־שבע, ויש לה חלומות. האם לכל יסמין יש סיכויים דומים להגשים את החלומות שלה?

אסופת המאמרים שלפנינו כוללת מספר מאמרים חשובים, אך היא אינה מתעלמת רק מאוכלוסיות רחבות בחברה הישראלית ובמערכת החינוך, אלא גם משאלות משמעותיות ובסיסיות, שבלי שיישאלו אין אפשרות לקוות לשינוי מהותי במערכת החינוך בישראל: באיזו חברה אנחנו חיים? מהי הקהילה שאנחנו מקווים לחיות בה בעתיד? אילו ערכים אנו מקנים לילדינו ולאיוזו חברה הם גדלים?

ולבסוף, החלטת העורך לפרסם את רוב המאמרים ללא הערות שוליים ולהציג בסוף הספר רשימה ביבליוגרפית משותפת לכל המאמרים אינה מאפשרת לקוראים לעמוד על הבסיס התיאורטי, המתודולוגי או ההשוואתי של המאמרים.

מקורות

- גולן-עגנון, דפנה (עורכת) (2004). *אי שיוויון בחינוך*. תל אביב: כבל.
- גור זיו, חגית (עורכת) (2005). *מיליטריזם בחינוך*. תל אביב: כבל.
- גיליגן, קרול (1995). *בקול שונה*. תל אביב: ספריית הפועלים.
- צלרמאייר, מיכל ופרי, פנינה (עורכות) (2002). *מורות בישראל: מבט פמיניסטי*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- Cohen, Stanley (2001). *States of Denial-Knowing about Atrocities and Suffering*. London: Polity.
- Golan-Agnon, Daphna (2005). *Next Year in Jerusalem – Everyday Life in a Divided Land*. New York: The New Press.
- Golan-Agnon, Daphna (2006). Separate but Not Equal: Discrimination against Palestinian Arab Students in Israel. *American Behavioral Scientists* 49(8).